

ՊԱՏԿԵՐ

ՀԱՆԴԵՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ ԹԻԻ 4

1 Յոնիս 1899

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՏՊԱՐԱՆ.

ՃԻՎԼԷԿԵԱՆ

Պողը Արի Ճատեկար Թիւ. 20

1899

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

—==—

1 Խմացականութեան կեանքը .

2 Այլեանք .

3 Ս. Գրոց ժամանակագրութիւնը .

4 Գանձարանք Հայ լեզուի .

5 ՎԱՐՔ Ս. ՄՈՆԻԹԱՅԻ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Վ. ԱՅԻԿԵԱՆ

Պ Ա Տ Կ Ե Ր

Հ Ա Ն Դ Ե Ս Կ Ի Ս Ա Մ Ս Ե Ա Յ

Տասներորդ Տարի

թիւ 4

1 Յունիս 1899

ԻՄԱՑԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԿԵԱՆՔԸ

(Շարունակութիւն տես քիւ 3)

«Անցեալ օր զբանգանիս առջեւ մինչ նստած կ'աշխատէի, ծառան՝ ամենապուշ եւ ամենաչնչին մարդ՝ ներս մտաւ։ Որչափ խեղճ սրտով ու մարմնով՝ նոյնչափ եթէ ոչ աւելի՝ հոգւով։ Մինչ ինքն իր ծառայութիւնքը կը կատարէր եւ զբաղած էր, սկսայ խորհիլ ինքն իրենս։

«Եթէ առնէի այդ մարդն եւ ապականայ զանգակի մը տակ կղզիացուցած փակէի, ի՞նչ կ'ըլլար։ Հազարումէկ աննպատակ ձայներ պիտի սահէին իր վրայէն, բիւրաւոր աչք ու միտք պիտի վազէին իր քովէն։ Ոչ պատասխանելու մէկը պիտի գտնուէր, ոչ աչք մը նկատուելու, ոչ ձայն մը լսուելու։ Ոչ պիտի վաճառէր, ոչ պիտի գնէր. ոչ սիրէր եւ ոչ ատէր։ Բան պիտի չտար, բան պիտի չընդունէր։ Եթէ ենթադրենք թէ ապրէր՝ սակայն կենդանի մեռեալ մի կրնար կոչուիլ։

«Նոյն չէ՝ կղզիացած ազգերու վիճակն ալ։»

Ի՞նչ վիճակ ունին կամ ունեցան այն ժողովուրդներ եւ

մարդկային այն սեռեր՝ որոնք կամովին այդ դերման գրչին նկատած զանգակին տակ փակեցին իրենց կամքն ու դիրքն ։ Ահա Բերու՝ Մեքսիկա եւ Ճենաստան բարձր քաղաքակա- նութեամբ ծաղկած տարրեր էին , ի՛նչ եղան իրենց կղզիա- ցած դիրքովն ։ Վասն զի իմացականութեան խանդն չարծար- ծեցին փոխանակաւ , կայտառ տրոց աշխոյժն մարեցաւ . եւ ի- րենց մոխրով ծածկուեցան թէ իրենց ապագան եւ թէ նախ- կին յառաջդիմութիւնն ։

Ճենաստան ահաւոր իմացականութիւն ունեցած է . չէ՞ր կարօղ ըմբռնել այս կենսական փոխանակութիւնն խորհրդոց մէջ , Այո՛ , կրնար եւ կ'ըմբռնէր . սակայն իբր սոսկալի պատուհաս նկատեց զայդ եւ զգուշացաւ . ըմբռնեց թէ իմացականու- թիւնն փոխադրական է . այլ իբր փոխանցող ակտ նկատեց ։ Իր հզօր զօրից վրայ կոնակ դնելով՝ մէկ կողմանէ ովկիանոսն իբր պատուար անթափանց եւ միւսէն ահագին անապատն՝ վանեց վտարեց որ եւ է ազգի հետ բարոյական հաղորդու- թիւն ։ Ի հնուց հաստատուած լեզուի մը տէր՝ կարգեց իր սրբադրոշմ նշաններն , սակայն մահուան էր պատիժն՝ որուն յանդգնէր այդ հաստատուն կարկատուած կարգաց մէջ խորհել փոփոխութիւն մուծանել ։ Այդ խորհրդական նշաններու ան- թիւ բազմութիւնն կ'ըստիպէր զլուսններն բոլորովին յիշողու- թիւն դառնալ , իմացականութեան նիւթական մասն ։ Մար- ղոց արժանիքն եւ կարգն այդ նշաններու հետ չկը կշռուէր . ով որ երեք հազար բառ գիտէր՝ երկրորդ դասու գիտունն եւ ազնուականն էր , մանտարին երկրորդ . ով որ չորս հազար՝ առաջին կարգի մանտարին էր ։

Սակայն փահկլու էր այդ չոր գիտութիւնն . այլ մարդ չունի՞ ուրիշ գաղափարներ ալ , Ո՛չ , ամեն բան թողլու էր ի բաց , այդ խորհրդական բառերուն համարանքին համար . քա- րացեալ ուղեղ , քարացեալ մտքի հետ ։ Մեղմէ դարեր առաջ՝ մեր ունեցածէն շատ աւելի հանճար եւ արուեստ եւ գիւտ ու- նեցած էր դա . ունէր Բեւեռացոյցն , սակայն չէր կարող դործածել , կը ճանչնար աստղաբաշխութիւնն , այլ չարաչար կը նաւարկէր . վառօդն իր գիւտն է , գիտէք ի՛նչ փառասպանձ կերպով Ճաբոնի առջեւ պաշտպանեց իր չորս հարիւր միլիոն ժողովուրդն . գիտէր պատկերահանութիւնն , սակայն չէր կա- րօղ ընդօրինակել . գիտէր քաղաքականութեան եւ իմացակա-

նութեան վերաբերող չափ կարեւոր գիտութիւններ, սակայն հնադարեան վիճակէն ոչ երբէք խորհած էր յառաջ մղել զանոնք ոչ երբէք խորհած էր քաղաքակիրթ ժողովրդոց յարկին ու հարկին արժանանալ :

Պէնժամէն Գոնսթան այս ժողովուրդն կը կոչէ ժողովրդոց իմաստնագոյնն եւ անմտագոյնն :

Նեղ ծակի մը մէջ ամփոփուած է այդ անազկն լայնածաւալ ուկրաինն մտաւոր կարողութիւնն . կը չրջի հոն, կը նեղուի, չլաւեր, կը զեղու, կը դառնայ հոն, Չուզէր որ յանդգնի ոք իր այդ մահացուցիչ վիճակին յուսահատ զիրքէն հանել զինքը. իր քարացած վիճակէն դէպ ի գործունէութիւն եւ կեանք եւ խանդ մղել ուզողն զինքն՝ ատելի է իրեն :

Ժողովրդոց մէջ երբ անգամ մը մտաւոր յարաբերութիւնք հաստատուին՝ խորհելու ազդեցութիւնն սքանչելիք կը գործէ : Արիստոտ միջին դարու մէջ զպրոցներու օրէնսդիր կը հռչակուի . արաբական փիլիսոփայութեան անկիւնակալն է եւ հիմն :

Ներկայ սերունդք բացարձակ կերպով կապուած են անցելոց հետ, ինչպէս սերնդեամբ՝ նոյն եւ իմացմամբ : Փոխադրուած եւ աւանդուած ժառանգութիւնն չկրնար ոչ կորսուիլ, ոչ մեռնիլ, այլ կրնայ դարերով քնանալ, զարերով թմրիլ, Կ'արթննայ դարձեալ եւ կը պտղաբերէ : Սերունդք մարդկային սեռին կենաց օրերն են, կամ գուցէ թէ լաւ եւս է ըսել՝ անոր կենաց երկար ճամբուն վրայի հանգրուաններն : Դադար չունի բնաւ, կամ թէ պահ մը կը դադարի՝ հանգիստ եւ կորով ստանալու համար. այդ միջոցին գուցէ սերունդ մը վիժի : Դադափարներու խուռն կոհակներ զիրար կը մղեն, մշտնջենաւոր ալիքներով շարժուն հոսանքն նորանոր ականց ջրերով կը զեղու. դադափար՝ կարծիք՝ սովորոյթք՝ կրօնք՝ լեզուներ՝ կաճառներ՝ կը յաջորդեն իրարու, կը խոնարհին, կը նորոգուին : Մինչ կատարն հասած կը կարծենք՝ անգունդին չրթանց մօտ կը քերենք. երբ դահավէժ կը համարինք՝ վերամբարձ կանգնումն է :

Այս գործին մեծ գործիչներն հանճարեղ մարդիկն են : Իւրաքանչիւրն իր նախորդներէն կ'օգտուի, եւ օժանդակին կերպով իւրիւր կ'օժանդակէ : Սքանչելի է այս արդարեւ :

Արիստոտելեան կայծերն կը հաւաքէ Պագոն, Նեւտոն կ'ըսկսի Գերքերի բարձրութեան հասնիլ, կը հասնի, կ'անցնի վեր, եւ աշխարհն կը բացատրէ, Քանդիլ կամ վերածնիչ այս ամեն մարդիկ իրենց հետեւորդքն ունին : Ամբողջ պատմութիւնն վկայ է. մարդկային կեանք նիւթական եւ իմացական՝ փունիկ հաւն է. կարծես՝ զուցէ թէ մեռաւ. եւ մինչ աճիւնն կու լսա՝ կը թօթուի կը պարզէ թեւերն ի ճախր, Ստեղծումն եւ քայքայումն, ծնունդ եւ մահ, այս կրկին զօրութիւնք կըշտին մի մի թաթերն կը հակեն միշտ :

Կղզիացման անկարողութիւն լաւ եւս եւ ակնյայտնի չեղեւի՜ր միթէ մտաց պատմութեան մէջ, Մինչ կարծենք թէ ամենայն ինչ տխուր կացութեամբն կ'ըսպառնայ, եւ մինչդեռ վերահաս քայքայումն ամեն կողմ տարածած է իր աջն, կ'անպիտանանք թէ նոյն իսկ այդ աւերածին մէջէն խորհրդաւոր երկամբ յղացած է նորածինն, որ առաջնոյն սպառնական եղծմամբն պիտի ցեղու առաջատն եւ յայտնուի փառաւոր :

Թեթեւ մը շունչ տուր այդ մոխրին՝ զոր հին գաղափարներ կ'անուանենք. ձեւեր, հնօրեայ զառանցանք, եպերելի ծնունդներ իմացականութեան. փչէ թեթեւ մը, եւ ահա կոյս գաղափարն՝ գեղուղէշ խորհուրդքն՝ վառ մտաց ամենազեղ իմաստք կը փայլին : Աշխարհ՝ յարատեւ ծնունդ մ'է. եւ զի մահն բացարձակ՝ ուստի ծնունդ եւ մահ ոգորին միշտ իրարու դէմ. եղծումն եւ նորոգումն ճակատած են դէմ առ դէմ. Անդու խորհուրդն կ'երկնէ ու կը ծնանի, անհանդիստ գաղափարն կը սուրայ անդադար. անլուր եւ անճառ կերպարանօք կը յայտնուի :

Հռովմ երկար օրհասէն յետոյ կը փակէ աչքերն. իր պատանքն զարմանալի կերպով ծնունդ կու տան շատ աւելի բարձրագոյն քաղաքակրթութեան. Գրիստոնէական իմացականութիւնն հռովմէական քայքայեալ աւերածին մէջէն նորահրաշ իմն հրաշալւօք կը բարձրանայ, երբ մարդկութիւնն սակայն սոսկալի արհաւրօք կը նկատէր սպառսպուռ եղծումն այդ ահադին շինուածոյն, երբ տաճարներու կամարներ ձայն

կու տային սոսկալի՝ թէ Ահա աստուածներն կը մեկնին, հորի-
զոնին միւս ծայրէն ձայնն կը կրկնէր՝ Աստուածներ ահա կը
հասնին :

Եւ ի՞նչ են մարդկային իմացականութեան ասպարիզին
վրայ Տանդէներ, Մոլիէրներ, Գալտէրոններ, Շէքսպիրներ, եթէ
ոչ մատենագրական ճիւղին մի մի աստուածներն : Մենք ոչ
կրօնական եւ ոչ քաղաքական տեսութիւն կ'ուզենք պարզել
աստէն. պարզ եւ պարզ իմացական աստիճանին վրայ կը կե-
նանք հաստատուն : Շէքսպիր կամ Վոլդեր Սքոդ՝ Վոլդեր
կամ Միլեռն՝ այնչափ գաղափար եւ այնչափ ոգի վառած են
իմացութեան կայծիւն՝ որչափ Միլանքոլլն եւ Զուինկլ : Մինչեւ
ամենէն իսկ խեղճուկ գրիչն՝ որ հասարակաց այս տիեզերա-
կան մտաւոր զարգացման գործոյն սատար եղած է՝ ազգաց
կենսատու համարուողներու թուոյն մէջն է : Ուկրիանու համա-
տարած ջրոց անդունդներուն սատարող է կաթիլն անգամ :

Այլ ո՛ր արդեօք պիտի փոխ կակազել՝ թէ չոր ու ցամաք
գրիչն՝ ըլլայ ենթադրենք քերականութեան թելադրած կա-
նոններուն կատարեալ պահպանութեամբ, բաւական համարուի
մատենագրութիւն անուամբ պարծենալու. եթէ չկայ զաղա-
փար՝ միտք, գործ ու ճիգ մը մտաց :

Ահաւասիկ Յունաստան՝ յորում երբեմն այնչափ բարձրա-
ցաւ խօսքն եւ այնչափ ազդեցիկ դարձաւ, մինչեւ եւ իշխա-
նութիւն խօսքէն կախունն ունէր. արուեստ մը դարձաւ :
Արծաթոյ կը վաճառէին ուսուցիչք քաջ խօսելու արուեստն :
ճարտարախօսութիւն միշտ եւ ամեն բանի վրայ : Այսպիսի
թանկ նուսիւայ մը ձեռքն ունենալով այր իւրաքանչիւր հել-
լենական հասարակագիտութեան մէջ՝ ի հպաստ անձնական
չահու գործածեց զայն. այդու ծնունդ առին հետաորական
այն օրէնքն ու կարգերն՝ այդ հնաշրմաց գրութեանց կնճիռն՝
այդ կարկատուն կանոններն ու զարձուածք, որով ներդաշնակ
կը յօրինի խօսքն : Սոփեստէս կոչուած իմաստական բաղմա-
ցան Յունաստանի մէջ եւ քանդեցին զայն, այն մակարոյսե-
րու նման՝ որ ծառերու զարդարանաց երեւութով կը վտան-
գեն անոնց կեանքն :

Այսպէս եղաւ նախկին Յունաստան : Հռոմ գօրաւոր

եւ կարգապահ՝ կը դերազանցէ , եւ այդ իսկ ստիեստեսք փութալով ի Հոռով՝ մատենագրական հիւղն կ'ըսկսին աւանդել , զուտ ճարտարխօսութեամբ պարուրած : Որչափ ընկերական պայմանն խոնարհի՝ այնչափ աւելի կը յաճախեն այդպիսիք . եւ օր մը քրիստոնէութեան ոխերիմ թշնամիքն են ի սկզբան անդ : Աղեքսանդրիա կը նպաստէ այդպիսիներու , կը դիմեն հոն եւ կը բաղմանան : Մեծանուն քննադատք , անկարող ի ստեղծուլ , բառերու կուտակումն , ամուլք ի ծնունդ , այժմեան Եւրոպայի վարժիչք կը հանդիսանան : Բիւզանդական մի քանի Յոյներ հին ալուեստներու աղօտ ջահն կը յանձնեն Իտալիոյ ձեռքն :

Նոր ազգերն՝ մանաւանդ Իտալիա , Գաղղիա , Սպանիա եւ Բորղուկալ , հոռովէական ազդեցութեամբ ծնած եւ մեծցած ազգեր , թէ երիտասարդ են եւ թէ ծեր . դիցաբանական եւ թէ քրիստոնէական ժողովուրդներ , Հոմերեայ եւ Աւետարանի ոգին զգեցած . Վիրգիլեայ եւ Պրիսկինեայ դստերք , Տանդէ իր եռեակ աշխարհներուն մէջ առաջնորդ կ'ընտրէ ինքեան Մենէականին գրիչն : Եւրոպա առ հասարակ գրեթէ զՀեկտոր եւ զՊրիամոս հայր կ'անուանէ անձին : Այս կապէն կը սերին Տանդէի Աստուածերգութիւնն , զոր ինք խաղերգ կը կոչէ , Գամոնէսի լիւսիաղք եւ նոյն իսկ Ռասինի գործք : Վասն զի թէ հին են եւ թէ նոր , թէ քրիստոնեայ են եւ թէ հեթանոս :

Հին գիտութեանց պատկառանքն իբր ժառանգութիւն թողած է մեզ ստիեստներու պատիւն . այդ եռանդուն ուսուցիչներու եւ իմաստասիրողներու՝ որ Պոլոնիոյ եւ Վինետկոյ բնմբէն այնքան խանդավառ կը վարդապետէին ամեն բանի վրայ եւ կը գրէին վեշտասաներորդ դարու . մէջ , Յունական եւ հոռովէական աւանդութեան օրինաց ենթարկուած ազգեր կ'ըսկսին աւելի եւս շեշտիւ ակնարկ մը ձգել իրենց նախնական իմացականութեան անցեալ պայծառութեան վրայ , եւ կը ծնանին այն նորահնար մատենագրութիւնը որ ոչ իմաստասիրութիւն է ոչ պատմութիւն , ոչ հմտութիւն , ոչ քննադատութիւն . ընդարձակ բան մը , ոչ սահման ունի եւ ոչ խորութիւն : Ամեն բան բացատրելու տաղանդն , ամեն բան մեկնելու դիտութիւն-

ներն . Բսենք այսպէս՝ Ամեն բանի եւ դեռ եւս ուրիշ չատ բաներու վրայ վիճաբանելու արուեստն :

Բայց նախկին քաղաքականութեան բարդաւած իմացականութեան խառն ու կուտակեալ գաղափարներու արգիւնք եղող մատենագրութիւնն ըստ ինքեան ոչ ինչ է յինքեան . Օգտակար ընծայելու համար զայդ պէտք է խորը մխրճիլ . զէթ շօշափել մեղմիւ եւ կամ թէ նշմարել մարդկային իմացականութեան գաղափարներուն պատմութիւնն . Առաջին քայլն է՝ ազգաց իմացականութեան փոխադարձ իրարու վրայ ազդեցութիւնն . եւ հետեւաբար իւրաքանչիւր ազգաց ըրած կամ մանաւանդ կրած իմացականութեան աստիճանն . Արեւմտեանին մէջ երկայն չղթայ մ'ունինք . Ռապրլէ կը յանձնէ Սէրվանդիսի . Շէքսպիր կ'աւանդէ Արիոսդոյի . Սքէնսէր առ Դորքուադո Դասսո . Ռոքսար առ Մոնդէնեը , առ Բասդալ եւ Լոգ :

(Շարայարեյի)

Ս. Վ. Ն.

Ա.Լ.ՊԵԱՆՔ

ԱՐԿԱԾՆԵՐ

(Շարունակութիւն տես թիւ 3)

Մշտատեւ ձիւնապատք եւ սառնարաններ Ալպեանց մէջ երբեմն երբեմն պատահած տխուր արկածներուն տեսլարաններն են : Շոգեկառքի արկածներ՝ գուցէ թէ աւելի յաճախակի՝ սակայն ասոնց չափ ահագնագոյ ազմուկ չեն յարուցաներ , վասն զի՝ չգիտեմ ինչ պատճառաւ՝ ասոնց արձագանդներն չատ աւելի կը թնդան :

Այսչափն չատ լաւ . սակայն երբ որսորդութեան պահուն կամ ձիէն իյնալով եւ կամ լողալու ատեն խեղդամահ եղօղն երբ արդարանայ , իբր օրինաւոր մահուամբ մահ , ինչո՞ւ արդեօք ալպասիւրի մը այս մահն յիմարութիւն եւ եղեռական համարուի : Ամենէն իմաստունք գուցէ թէ օր մ'ալ ըսեն . «Արժանի են յիմարներն , ինչ կ'ուզէին սառնարաններու մէջ» : Ժամանակաւ աշակերտներէն մէկուն հայրը թոյլ չտուաւ (խռհեմութեան համար) իր զաւակին միանալ իր ընկերաց ընկիւք անվնաս արչաւանքին դէպ ի Տոֆինէ : Այլ որսի հրաման տուաւ . եւ իր ձեռքով յանձնեց անոր մահուան պատճառ եղող հրացանը : Յաւակցեցան ամենքն ալ հօրը . ոչ ոք չպախարակեց զանի . վասն զի որսի պահուն մեռած էր զաւակը . վա՛յ եթէ գահալիւծի մը մէջ , Ալպասէրք լաւ գիտնալով թէ ինչ տեսիլ զամբանականի արժանանան պիտի՝ եթէ որ եւ է ձախող դէպքի հանդիպին , կ'ըզգուշանան ատիւթ տալէ . եւ մեծաւ մասամբ կը յաջողին :

Եւ յիրաւի արչաւողներու թուոյն հետ բաղդատելով հազուադէպ են արկածեալներն : Միայն Զուիցերիա ամեն տարի

ամառներն մէկ միլիոնէ աւելի այցելու կը տեսնէ . ասոնց վրայ յաւելունք Սափուայի՝ Տոֆինէի՝ Խտալիոյ եւ Դիրոլի վերելակներն . եթէ ոչ երկու միլիոն՝ զէթ մէկ ու կէսն անտարակուսելի է : Քանի՞ արկածներ կը պատահին տարեկան : Միջին թուով երկու կամ երեք առ առաւելն : Որսորդութեան արկածներն ամեն տարի հարիւրաւորներ են : Դէպքն ամեն տեղ կրնայ պատահիլ . եւ չատ անգամ համառօտ վերելքն քան զմեծագոյնն կրնայ մեծաքեր ըլլալ : Տիկին Հ. Ճեմմի՝ վերելքի աստիճաններուն վրայ՝ որոնց լախքն է մէկ ու կէս մեդր, անմիշտ եւ անլտանդ ամենեւին, ջորիէն իյնալով մեռաւ : Ամենէն մեծ վերելքն է Սպիտակ լեռան, որ յանիրաւի ամենէն վտանգաւորն համարուած է . քննենք : Դարաւոր ժամանակի մէջ՝ 1775 էն՝ յորում առաջին վերելքի փորձն կատարուած է՝ մինչեւ 1884 յորում վերջին արկածն պատահեցաւ , Սպիտակ լեռան ըրած զոհերը քանի՞ են : Քսանուչօրս հոգի : Ասոնցմէ 11ն 1870 ին սոսկալի արկածին զոհերն են , զոր պիտի տեսնենք :

Արդ եթէ մի առ մի այս ձախողանքն քննենք , պիտի համոզուինք որ զրեթէ առ հասարակ արկածեալներու անփորձութենէն եւ անխոհմութենէն առաջ եկած են այս վտանգներն , որոնց դարման պակաս չէր :—Ընդհանուր կերպով Ալպեան վերելակներն կրկին դասի կը վերածուին . առաջիններն՝ մոլեցիմ կը կոչուին նուիրական դարձած բացատրութեամբ . իսկ երկրորդներն՝ խոհեմ : Առաջինները կը ճամբորդեն ոչ թէ օգտակարն կամ գեղեցիկը բնարելով , այլ վասն զի սոսկալի եւ վտանգաւոր է : Ահարկուին յուզումն եւ անծանօթին ձգուղութիւնն ասոնց առաջնորդն է : Այսպիսիներ իրենց եւ միանգամայն առաջնորդ ուղեցոյցներու կեանքը խաղալիք կ'ընեն . եւ որ չարն է՝ առհասարակ արպատէրներու համբաւն կ'ազարտեն ամեն մտքերու առջեւ : Երկրորդ դասն որ անհամեմատ կերպով չատ աւելի է քան առաջինն , քաջութեան ընկեր կ'առնէ խոհեմութիւնն , եւ անօգուտ վտանգներու հետամուտ չէ : Երբ վտանգն առջեւն ելլէ՝ խոհեմութեամբ եւ քաջութեամբ կը դիմադրէ . ստանց ինքզինքն կորսնցունելու : Ի հարկին կը նահանջի , ընդունայն փառքի չհետամտի :

Մեծ ասպատակութիւններու մէջ հինգ զլիաւոր վտանգներ կրնան զիմաւորիլ . քարաժայթք , վիհեր , հիւսեր , սառի կամ ժայռերու վրայ սահք , ձեան փոթորիկներ :

Թէպէտ եւ սակաւաթիւ՝ սակայն չար լեռներ կան, որոնք իրենց այցելուններուն վրայ քար կը թափեն : Տեսէք թէ որչափ բնական բան է եղեր այս . ուստի չգարմանանք երբ մեր ընկերութիւններու մէջ հանդիպինք այսպիսիներու . դժբախտաբար : Գաղղիական բաժնին մէջ Սպիտակ լեռնէն յետոյ ամենէն բարձրն է Տոֆինէի Բէլվու լեռն : Գիտութեանց բարիգետն կաճառին հոչակաւոր անդամներէն մին՝ Պ. Բիւիդէօ՝ ալպպնաց ասպատակներու մէջ խոհեմն եւ յանդուգն՝ նստած գետնի վրայ ճաշիկն կ'ընէր իր առաջնորդին հետ, երբ յանկարծ կատարէն լրդած ահաւոր քարի կոյտ մը սուրալով վրանին՝ ճաշիկն ու ճաշող առ հասարակ պիտի թաղէր իր տակը : Սպիտակ լեռան կոյտին մէջ՝ հարաւային Ասեղ կամ միջօրէի Ասեղ կոչուածն՝ այս նկատմամբ շատ չար համբաւ կը կրէ, արժանապէս Կատարեղապէս քարկոծութիւն է բրածը. փախչին միակ յաջողութիւն, իսկ խոհեմութիւնն զինչունի :

Մեզմ հակումն ունեցող սսոնարաններու վրայ միակ վրտանդն է՝ կեղծ կամուրջներու խորտակմամբ վիհերու մէջ թաղուիլն : Սակայն այդ վիհերուն յանդգնութեան դէմ՝ եւ այդ կեղծ ձիւնապատ կամ սառնապատ կամուրջներու առջեւ՝ ունինք այն ապահով միջոցն, որով քաղաքի մը մէջ տեսնուողն թէպէտ ալպանիլի, սակայն Ալպեանց վրայ յոյժ գովիլի : Այն պարանն եթէ միշտ զործածուած ըլլար՝ ո՛րչափ վտանգ եւ ցաւ պիտի խնայուէր մարդկային ընկերութեան, ընտանեկան յարկերու, եւ անհատներու : Միայն երկու օրինակ :

Սպիտակ լեռնէն՝ 1864 ին՝ Ամպրուաղ Քուդդէ անուն մէկը՝ զուարթ ուրախ վար կ'իջնէր : Առաջին արշաւանքն էր դէպ ի Սպիտակ լեռան կատարն . եւ ո՛րչափ յաջողութեամբ աւարտած : Սառնարաններն չաւարտած չուանը կը ձգէ մէջքէն : Բոպէ մը դեռ անցած չէր՝ ահա սառոյցն տեղի կուտայ ոտքին տակ . հետք չկայ : Որո՞ւն է յանցանքը, Սպիտակ լեռան, Նոյնպէս 1866 ին՝ Ծերմաղի մօտ Ֆինտելէն սառնարանին վրայ՝ ռուս հրանօթածիգ սպայ մը կը հակառակի պարանին . «Կենդանիներն կը կապեն», կ'ըսէ իր երկու առաջնորդ ուղեցոյցներուն : Ահաւոր վախի մը մէջ անյայտ եղած էր : Յաջորդ օրն այս սառոյցի ծովուն մէջ՝ 40 մեղր խորութեամբ գտնուեցաւ իր զիւսին : Որո՞ւ էր յանցանքն. զուցէ թէ

Վարդ լերան : Հին ձեան վրայ նստած նոր ձիւնն հիւսերու պատճառ է : Երբ այսպէս 1820 ին տառնումէկ հոգի վերելք կ'ընէին Տքդ. Համէլ ուս ըփշկին հետ, դիշերն սոսկալի փութորի՛ մը կ'ըսկսի : Առաւօտուն առաջնորդ ուղեցոյցներն փութով ետ դառնալ կ'ըսեն , վասն զի սպառնալիքը երթալով կ'ածէր : Պ. Համէլ կը հակառակի եւ վառ կը կոչէ զանոնք : Կ'ըսկսին վերելքն շարունակել : Յանկարծ գետինն կը շարժի , կը վազէ , կը թաւալի : Քառասուն տարի ետքը երեք ուղեցոյցներուն մարմիններն կը գտնուին ջարդուբուրդ եղած : Որո՞ւ է յանցանքը :

Նոյնպէս վտանգաւոր են սառցոյցի կամ հին ձիւնի զառիթափերուն վրայ սահքն . վասն զի շատ անգամ ոսկառուածին ծայրը անդունդ է : Հոս մանաւանդ ամենամեծ զոհուած թիւն կարեւոր է , դուխ եւ ոտք հաստատուն պէտք է ըլլան , մինչդեռ առաջնորդն կաջնով ճամբայ բանայ : Արդեօք Պ. Ճըրճ Յընկ 1866ին երբ միայն իր երկու կրասեր եղբայրներն առած հեան առանց ուղեցոյցի Սպիտակ լերան կատարն կ'արշաւէր՝ խոհեմութեամբ վարո՞ւած էր : Մինչեւ կատարն բարձրացաւ նախընթաց երեկոյին վար իջնող ճանապարհորդներու հետքին վրայէն : Իսկ վայրէջն այնպէս չեղաւ . ճամբայն չփութելով սոսկալի զառիթափի մը վրայէն կը սահի . եղբարներէն մին մեռաւ : Ո՛վ էր յանցաւորը :

Այսդունակ այլ աւելի սոսկալի արկածով մը նշանակուած է Սէրվէն լերան առաջին վերելքը 1865 ին : Այդ սիգապանծ կատարն՝ անմասոյց այնչափ յանդուգն արշաւողներու՝ Շամոնիքսի ծանօթ ուղեցոյց Միշէլ Գրոգի առջեւ կը հարթուի : Ալպեան Կաճառին անդամներն բարեյաջող էին : Սակայն էջին ժամանակ՝ մէկու մը անփորձութիւնն չորս հոգւոյ կորստեան պատճառ կըլլայ . չուանը կը կարի չորրորդին եւ հինգերորդին մէջ : Նոյն տուղ 1879 ին նոր արկած մը կը պատահի : Խորհուրդ կու տամ Սէրվէնէն զգոյշ կենալ . բայց եւ մինչ այս կ'ըսեմ , տասը տիկնայք կատարին վրայ են . եւ երբ այս կը գրեմ՝ Հայ Ուսանող մ'ալ Սպիտակ լերան վրայ է , առանց ուղեցոյցի . ուստի . . . առանց խոհեմութեան :

Ամենէն վերջը կը մնայ յիշել ձեան վտանգը . որուն դիմադրել ըստ կարելոյն զիւրացած է այսօր շնորհիւ Ալպասէր Կաճառներու . թէպէտ եւ սոսկալի է չարչարանքն : Սպիտակ լերան եւ առ հասարակ Ալպեանց տարեգրերու մէջ այս պա-

տուհասն է ամենէն աւելի սոսկայի եւ բազմաթիւ արկածնե-
րու պատճառն : Այս վտանգին օրական զոհին կէսը գրեթէ
ցոյց կու տան միւս վեցերը զարաւոր ժամանակի մէջ :

Տոքդ. Պին ամերիկացի 1870 ին սեպտ. 6 ին Սպիտակ
լերան արշաւանքը կ'ընէր տասն ընկերակիցներով : Մենք չենք
զիտեր ինչ եղած է եւ ինչպէս . վասն զի հետը չէինք . սա-
կայն իր գրպանէն ելած թուղթը՝ զոր ձինեվրայի ամերիկեան
հիւպատոսին յանձնել ապացրած էր զանողին՝ այսպէս կ'ըսէ .

« Երեքշաբթի 6 սեպտ. ջերմաչափ Գարեհնայդի 34 °, ա-
ռաւտեան ժամ 2 » . (կէս դիշ. յետոյ) :

« Տասը հոգւով Սպիտակ լեռ ելայ . կատարն հասանք 2 1/2
ին . Հազիւ սկսանք վայրէջն՝ ձիւնալից թանձր ամպեր պա-
տեցին զմեզ . ստիպուեցանք գիշերել ձեան փոսի մը խոռոչին
մէջ . չկրցայ պատուարուիլ . հիւանդացայ » :

« Սպիտակ լեռ 7 Սեպտ » .

« Եթէ մէկը գտնէ այս թուղթն՝ կ'աղաչեմ զրկէ հետեւ-
եալ հասցէին .

H. M. Bean, Jonesborough, Tennessee, United States,
America . —

« Սիրելի Հէսսիլ , երկու օրէ ի վեր Սպիտակ լերան վրայ
ենք սոսկալի ձեան փոթորկի մէջ . ճամբանիս կորուսինք .
15,000 ոտք բարձրութեան վրայ՝ ձեան փոսի մը մէջ մնացած
ենք . իջնալու յոյս չունիմ : Կարելի է թէ այս նամակս օր մը
գանուի եւ ձեռքդ հասնի : Ուտելիք բնաւ չունինք . ոտքերս
սառած լինցած են . սպառած եմ ես ալ : Բանի մը բաւ զրե-
լու միայն կարօղ եմ : Յ'սուսի Փրկչին հաւատքով եւ քու
սիրոյդ վրայ մտածելով կը մեռնիմ : Բարեաւ մնալ ամենուն .
երկինքը կը տեսնուինք » :

ՅՈՎԱ . Պ . ՊԻՆ »

Աւելի վարը մեծ մեծ այլ գրեթէ անընթեռնելի գրերով
այսպէս .

« Առաւօտ : Միշտ սոսկալի ցուրտ . անընդհատ եւ յորդ
ձիւն , առաջնորդները չեն տեսնուիր » :

Տեսէք ո՛րչափ զգայուն սիրտ կը կրեն Ալպատէրք . մահուան ճիրաններէն պրկուած՝ իր վերջին զգայումն այսչափ զոյգողուն ձեռքով կը գծէ : Սառուցեալ անկողնին վրայ տարածուած գանուեցաւ իր հինգ բնկերներուն հետ . մնացեալ վեցին հետքն անգամ չկար : Անշուշտ ասոնք ջանացած էին սառնարանէն դուրս ելլալ . եւ խտալական շեշտակի զառիթափին վրայ իրենց վախճանն գտած էին : Կը ցաւիմ այո՛ յոյժ ասոնց կորստեան վրայ , սակայն չեմ վարանիր իմ հարցմանս դառնալ . Ո՛վ էր յանցաւորն . Սպիտակ լեռն՝ թէ իրենք , Սպիտակ լեռն փութացեր էր իրենց զեկուցանել ըլլալիքն . գլալք գլուխն էր , ըստ տեղական բացատրութեան . ուղեցոյցներն զիտէին այս բանը : Այդ պարագային վերեւը փորձել՝ իմարութիւն էր , ներեցէք ըսել , եւ անոր քան անխոհմութիւն : Ի սկզբան հրաժարած էին իրենց փրկիլքի խորհրդէն . վասն զի Պ . Ռանտալ այդ խումբէն մին՝ Սրածայր քարի Ասպրնջարանի տետրակին մէջ այսպէս գրած էր , Bad weather. My pet scheme is gone up, end I go down.— «*Օգը աւրուած է : Անձկալի նպատակս կը թռչի վեր , իսկ ես վարս :*» Ո՛վ արդեօք այդ իմաստուն խորհրդէն կասեցուց զիրենք . ոչ ոք զիտէ : Անխոհմութիւն եւ անփորձութիւն . ահա ամեն չարեաց ազդիւրն . բարեբաղդաբար սակաւաթիւ յոյժ :

(Շարայարեի)

Ս. ԳՐՈՑ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

(Շարունակութիւն տես թիւ 24)

ԺԱ. Ս. Գրոց գլխաւոր դէպքերուն ժամանակագրական ցանկը: Այս ցանկով պիտի համառօտենք մեր աշխատութիւնն. եւ պիտի ներկայացնենք, իբրեւ պարզ ուսումնասիրութիւն, Աստուածաշնչի գլխաւոր թուականները: Սամարիոյ գրաւումէն առաջ զրուածներն՝ աւելի կամ նուազ անստոյգ են: Զանոնք ի ցոյց պիտի դնենք սկսելով Արրահամու կոչումէն, ընդհանրապէս ընդունելի եղող ժամանակագրութեան համաձայն. թէեւ այն ալ տարակուսական է մինչեւ ցհաստատութիւն թագաւորութեան. եւ տեղի կայ խորհելու թէ այս պարբերութեան մէջ ալ Յուդայի եւ Իսրայելի թագաւորութեանց սկզբնաւորութիւնը շատ աւելի կանուխ զրուած է, Սամարիոյ առնուելէն առաջ, որու միայն թուականն ապահով է եւ անվիճելի:

Ստեղծումն աշխարհի եւ մարդոյ . . . Անծանոթ թուականներ	
Ջրհեղեղ	Անծանոթ թուական
Դալուստ Արրահամու ի Պաղեստին	2138 նախ քան զՔ.
Ծնունդ Իսահակայ	2113
Ծնունդ Եսաւայ եւ Յակոբայ	2053
Զու Յակոբայ յԵգիպտոս	1923
Ելք եւ հռչակումն Տանաբանեայ պատուիրանին	1493
Մահ Ահարոնի եւ Մովսիսի, Վերջ բռնակութեան յանապատի	1453
Գրաւումն խոստացեալ երկրին ի ձեռն Յեսուայ	1453 — 1446
Մահ Յեսուայ	1428 նախ քան զՔ.
Ծառայութիւն ընդ Գուսան Հռոսթայիմ (Գուսարոսթիմ)	1409 — 1401

Գոթոնիէլ եւ հետեւեալ խաղաղութիւն	1401—1361 Ն. Ք.
Ծառայութիւն ընդ Մովսէսացւոյք	1361—1343
Աւովդ եւ խաղաղութիւն ի հարաւ Պաղեստինու	1343—1263
Ծառայութիւն ի հիւսիսի Պաղեստինու, Դերովրա եւ Բարակ	1323—1263
Ծառայութիւն ընդ Մադիանու	1263—1256
Գեղէնն եւ խաղաղութիւն	1256—1216
Աբիմելէք	1216—1213
Թոլա (Թովղա)	1213—1190
Յայիր	1190—1168
Հեղի եւ ծառայութիւն ընդ փղշտաց- ւոյք (Արիւմուտք Յորդանանու)	1168—1128
Գործք քաջութեան Սամիսոնի	1148—1128
Սամուէլ մինչեւ յպատերազմն Մաս- փաթու	1128—1108
Ծառայութիւն ընդ Ամոնացւոյք (Արեւ- ելք Յորդանանու)	1168—1150
Յեփթայէ	1150—1144
Աբեսան (Եսերոն)	1144—1137
Աբիսպոն (Ելոն)	1137—1127
Աբդոն (Լաբդոն)	1127—1119
Սամուէլ ի պատերազմէն Մասփաթու մինչեւ ջՍաւուդ	1108—1095
Սաւուդ	1095—1055
Դաւիթ	1055—1015
Սողոմոն	1015—975
Շինութիւն Տաճարին	1011 նախ քան զՔ.
Դահակալութիւն Ռորովամայ եւ Յերորովամայ առաջնոյ	975
Մահ Ռորովամայ եւ դահակալութիւն Աբիոյ	958
Մահ Աբիոյ եւ դահակալութիւն Ասայ	955
Նադաբ կը յաջորդէ Յերորովամայ Բ.ի	954
Սպանութիւն Նադաբայ եւ դահակալութիւն Բաասայ	953
Ելա կը յաջորդէ Բաասայ	930
Զամբրի կը թաղաւորէ եօթն օր	930
Ամրի անոր կը յաջորդէ	930
Դահակալութիւն Աքաբու	918
Դահակալութիւն Յովսափաղու ի Յուդա	914

Գահակալութիւն Ոքողիայ , որդւոյ Աքարու	897 Ն. Ք.
Գահակալութիւն Յովրամայ, որդւոյ Աքարու	896
Գահակալութիւն Յովրամայ ի Յուդա	889
Գահակալութիւն Ոքողիայ	884
Գահակալութիւն Յէուի	884
Գահակալութիւն Գոթողիայ (Աթաղիայ)	883
Գահակալութիւն Յովասու	877
Գահակալութիւն Յովաքաղու , որդւոյ Յէուայ	856
Գահակալութիւն Յովասու , որդւոյ Յովաքաղու	840
Գահակալութիւն Ամասիայ	838
Գահակալութիւն Յերոբովմայ Բ . ի	824
Գահակալութիւն Ոգիայ կամ Ագարիայ	809
Գահակալութիւն Զաքարիայ, որդւոյ Յերոբովմայ Բ.ի	772
Գահակալութիւն Սէլլումի	772
Գահակալութիւն Մանայեմի	771
Գահակալութիւն Փակէիայ , որդւոյ Նորին	761
Գահակալութիւն Փակէի	759
Գահակալութիւն Յովաթմայ	757
Գահակալութիւն Աքաղու	741
Գահակալութիւն Ուսէի	729
Գահակալութիւն Եղեկիայ	726
Առումն Սամարիոյ	721
Գահակալութիւն Մանասէի	697
Գահակալութիւն Ամոնի	642
Գահակալութիւն Յովսիայ	640
Գահակալութիւն Յովաքաղու	609
Գահակալութիւն Յովակիմայ	609
Առաջին գերեզմարութիւն ի Բաբելոն	606
Գահակալութիւն Յեքոնիայ կամ Մովաքիմայ	598
Գահակալութիւն Սեդեկիայ	598
Առումն Երուսաղեմի	587
Հրովարտակ Կիւրոսի վասն վերաշինութեան Երուսաղեմի եւ վերադարձ Զօրաբարելի	536
Աւարտումն երկրորդ տաճարին	516
Վերադարձ Եզրասայ	457
Վերադարձ Նեհեմեայ	445
Վերջնական դարձ Նեհեմեայ յարքունիս	433
Աղեքսանդր կ'այցելէ զԵրուսաղէմ	332

Սելեւկեանց թուականը	312 Ն. Բ.
Անաիրոքոս Եպիփան կ'առնու ղԵրուսաղէմ	170
Մատաթիաս կը նշկահէ	167
Իւր մահը եւ գահակալութիւն Յուդայ Մակաբէի	166
Նորոգութիւն տաճարին	164
Մահ Յուդայ Մակաբէի	161
Յովնաթան Քահանայապետ	161 — 143
Սիմոն ժողովրդապետ եւ քահանայապետ	143—135
Անկախութիւն Հրէից ազգին	142
Մահ մեծին Հերովդէսի, եւ ծնունդ Յիսուսի 4 մեր թուկ. առաջ	
Գահնկեցութիւն Արքեպիսոսի եւ Կոպոնիոս՝ առա-	
ջին Կուսակալ կամ Դատաւոր Հրէաստանի	6 Յ. Բ.
Յիսուս՝ օրինաց վարդապետներուն մէջ	8
Մարկոս Ամբիվիոս, երկրորդ Կուսակալ	9
Աննիոս Հռուփոս, երրորդ Կուսակալ	12
Մահ Աւգոստոսայ. Տիբերիոս կայսր	14
Վաղերիոս Գրատոս, չորրորդ Կուսակալ	15
Պոնտիոս Պիղատոս, հինգերորդ Կուսակալ	26
Սկիզբն հասարակաց կենաց Յիսուսի	26
Մահ Յիսուսի. Համբարձումն եւ Հոգեգալուստ	29
Մահ Փիլիպպոսի չորրորդապետի	33
Դարձ Ս. Պօղոսի	34
Պիղատոս պաշտօնանկ կ'ըլլայ եւ անոր կը յաջորդէ	
Մարկեղոս, վեցերորդ Կուսակալ	36
Մահ Տիբերի եւ գահակալութիւն Կալիգուլայ	37
Հերովդէս Ագրիպպա չորրորդապետ Տրաքոնիոյ	37
Աքսոր Հերովդի Անտիպայ	39
Հերովդէս Ագրիպպա չորրորդապետ կ'ըլլայ Գալիլիոյ եւ Պերէի	39
Առաջին ճանապարհորդութիւն Ս. Պօղոսի յերուսաղէմ	39
Սպանութիւն Կալիգուլայ եւ գահակալութիւն Կլաւդիայ	41
Հերովդէս Ագրիպպա թագաւոր Հրէաստանի	41
Մահ Ս. Յակովբոսի եւ բանտարկելութիւն Ս. Պետրոսի	42
Մահ Հերովդի Ագրիպպայ. Հրէաստան գարձեալ Հռովմայ ուղղակի տիրապետութեան կ'ենթարկի Կուսպիոս Փալոս, եօթներորդ Կուսակալ	44
Առաջին առաքելութիւն Ս. Պօղոսի	44

Տիբերիոս Աղեքսանդր , ութերորդ կուսակալ	45
Կուսմանոս , իններորդ կուսակալ	48
Փելիքս , տասներորդ կուսակալ	52
Ժողով Երուսաղէմի եւ երկրորդ առաքելութիւն Ս. Պօղոսի	52
Հերովդէս Ագրիպպա Բ. չորրորդապետ	53
Գահակալութիւն Ներոնի	54
Երրորդ առաքելութիւն Ս. Պօղոսի	55
Ս. Պօղոս կը մեկնի յԵփեսոսէ՝ երեք տարի հոն բնակելէ վերջը	58
Զերբակալութիւն Ս. Պօղոսի ի Կեսարիա	59
Պորտիոս Փեստոս , մետասաներորդ կուսակալ	60
Ս. Պօղոս ի Կեսարիոյ կ'ուղեւորի զէպ ի Հռոմ	61
Ալբինոս , երկուտասաներորդ կուսակալ	62
Ս. Պօղոս ի Հռոմ , եւ վերջ պատմութեան Գործոց	63
Գեսսիոս Փլորոս , երեքտասաներորդ կուսակալ	64
Վեսպասիանոս , կայսերական ղեսպան յԱսորիս	67
Նահատակութիւն Ս. Պետրոսի եւ Պօղոսի ի Հռոմ	67
Գահակալութիւն Գաղբայ	68
Գահակալութիւն Ոթոնի, Վիտելլիոսի եւ Վեսպասիանոս	69
Առումն Երուսաղէմի ի Տիտոսէ	70

ԳԵՈՐԳ Վ. ԹԵՐԶԻՊԱՇԵԱՆ

ԳԱՆՁԱՐԱՆՔ ՀԱՅ ԼԵԶՈՒԻ

(Շարունակութիւն տես քիւ 24)

Նեմեսիոս կ'ըսկսի տարերց քննութիւնն. Տարբն աշխարհական . . . l'élément cosmique . ո՞րն է աշխարհական տարրն. — այն որով տիեզերք կազմուեցաւ. հիւլէն. այս է սկիզբն լինելութեան մարմնոց շարախառնութեամբ. composition, եւ քանի՛ եւ որո՞նք են այդ տարրերք. — « չորք. երկիր, ջուր, օդ, հուր, չարդաստեալք (դասաւորեալք) ըստ կարգի, ի ներքնոցն ի վեր կոյս » Այսինքն երկիրն կամ հող իբր յատակ, որուն վրայ է ջուրն. ապա օդն եւ ապա հուր. ձիւղ այժմեան գիտութեան զլիսիվայրն, տիեզերական կազմութեան վարդապետութեան մէջ. « Մարմինք գոլով եւ նոքա, որ եւ նախկինք եւ պարզք առ այլ մարմինս » Քան զմեր գիտութիւն արդեօք բարձրագահ չէ՞ այս նախկին իմաստնոց զրութիւն . . . եւ քանի՛ քանի նոր փորձեր չեն հաստատեր մեր կասկածն : Բնական զօրութեան միութիւնն հաւաստի է այսօր. ի՞նչ կուզէք կոչեցէք, ի՞նչպէս կ'ուզէք անուանեցէք առաջին զօրութիւնն, զոր եքեր ոմանք կ'ախորժին լսել, այդ զօրութեան թրթռացումն կամ տատանումնք՝ անձանօթ զանազանութեամբ մը՝ կուտան լոյսն, ջերմութիւնն, ելեկտրութիւնն, մագնիսութիւնն, ծանրութիւնն, ձգողականութիւն. վանողականութիւն. եւն. եւն. զօրութիւններն, որոնք առանձին էութիւններ կը կարծուէին ցարդ : Մարմնոց միութեան կարծիքն կ'ընդարձակի առ սակաւ սակաւ. միակ պարզ մարմին մը՝ անձանօթ չարժամաք՝ կը ծնանի այսչափ յոգնաթիւ պարզ մարմիններ : Օր պիտի գայ, եւ գուցէ ոչ շատ հեռի, այս բնական զօրութեանց եւ մարմնոց միութիւնն ընդունելու. եւ այն ատեն պիտի չըսե՞նք թէ փոխանակ յառաջ դիմելու ետ ետ քայլած էինք ցայն օր : Բայց այս ալ մեծ բան է. ճանչնալ սխալն :

Գիտութեան ամեն ճիւղերուն վրայ՝ եթէ լաւ դիտուի՝

այս ծուռ քայն առած է մեր դարն եւ այսօր մեղմիւ կ'ըսկսի ուղղել . վերջերս Քննադատութիւնն փորձեց նոյն բանը . հեղինակներու էութիւնը կասկածելի ցոյց տալով , կամ ծնած տեղէն եւ դարէն տարագրելով . վերջին օրերուս ալ մեծ ՀատուածաՊիր մը Ս . Իգնատիոս հայրապետը ի քսաներորդ դար կ'ուզէ (կարծեմ) տարագրել . ե՞րբ արդեօք այս նորելուկը պիտի զաղրի :

«Եւ իւրաքանչիւր ոք ի տարերցս՝ ըստ ընդգութեան երկուս որակութիւնս ունի զտեսակարարս զնա » կատարեալ յունաբանութեանս մէջ կրկին բառեր կան դիտելի . լծորդութիւն բառականն լծակցութեան . եւ տեսակաբար բառն իւրեւ բայանուն գործածուած ներգործական իմաստով , իբր տեսակարարօղս (զնա) . caractéristique, qui caractérise . Երկիր գեջ — humide , օդ խոնաւուտ — humide . ունինք զարձակել ծմակ , տամուկ , նայ , եւն :

Ծայր որակութիւնք փոխանակ ծայրագոյնի . les qualités essentielles : « Իմաստնարար Արարչագործն արուեստագործեաց , իբր զի եւ տարերց ի միմեանս փոխարկեալ եւ ի շարախառնութիւնս , եւ դարձեալ շարախառնութեանց ի տարերս լուծանել . եւ այսպէս ի միմեանց ծննդեն յարամնայ այս հաստատուն , եւ ամբողջ պահին հանապազ » Աշխարհիս մեջ չի ջքանար բան մը . Երբ առաջին անգամ լսեցի զայդ ուսուցչէս՝ մեծ ազդեցութիւն գործեց յիս . մանուկ էի , սկսայ խորհիլ , եւ ո՛րչափ երկար . . . համոզուեցայ . յիրաւի մեծ քայլ էր զիտութեան համար այս : Սակայն , ինչո՞ւ ուսուցիչն անփոյթ դանուեցաւ ըսելու՝ թէ այս նոր չէր : Մեղքն իրեն : Մարմիններն յարատեւ շարախառնութեամբ (composition) եւ ի տարերս լուծմամբ (տարրալուծութիւն décomposition) կը յարամնան : Երեքն ալ գեղեցիկ բառեր :

Գեղեցիկ է մանաւանդ յաջորդ բացատրութիւնն . « Քանզի երկիր տղմացեալ՝ լինի ջուր , իսկ ջուր քանձրացեալ եւ կաւացեալ՝ լինի երկիր , իսկ ջեռեալ եւ շոգացեալ՝ լինի օդ . օդ՝ ծոզովեալ եւ խտացեալ՝ լինի ջուր . իսկ չորացեալ՝ ի հուր փոխարկի , այսպէս եւ հուր չիջեալ եւ ի բայ եղեալ զչորութիւն՝ օդանայ . քանզի է օդ՝ չիջումն հրոյ , եւ չոգի՝ ջրոյ ջեռուցելոյ Արդ է օդն ըստ ընտանի բնութեանն ջերմ , բայց ցրտանայ մերձաւորութեամբն առ ջուր եւ առ երկիր , որպէս զի ներքին կողման նորա որ մերձի յերկիր՝ ցուրտ գոլ ,

խակ վերնոյն որ առ հուրն՝ ջերմն. եւ պատահի այս վասն բու-
յութեան եւ դիւրակրութեան օդոյ, քանզի փութքանակի կայ ի
բաց յընտանի բնութեանն եւ փոխարկի: »

Հոգն ընդունելով զջուր՝ նախ կը լուծանի, ապա խառ-
նայ եւ խափառ լուծուելով կը տղմանայ եւ կ'ըլլայ ջուր. ուս-
տի ունինք Տղմուտ բառն գեղեցիկ. եւ անմոռաց յիշատակօք
անունն: Այս բնական հետեւանք է յաջորդին: Ջուր հրոյ ազ-
դեցութեամբ տղմուտ վիճակէն կը քանճրանայ եւ ապա կը
կառնայ եւ կ'ըլլայ հող. իսկ շոգիացեալ մասն՝ կ'ըլլայ օդ:
Օդը ըստ իր կարգին կը ժողովի (coaguler) եւ կը խտանայ
(condenser) . . . : coaguler բառին հանդէպ ունինք գեղեցիկ
մածնույն, ծնունդ մածուն (մած—ուն)՝ դարմին: contact—
մերձաւորութիւն: Դիտեցէք օդանայ բայն, որ համազօր է՝
կազային վիճակ ստանալու: Օդ քոյլ է (իսկ ջուր լոյծ) եւ
դիւրակիր. դիւրակրութիւն՝ կազային մարմնոց տարածական
մասնկայ առաձգականութեան արդիւնք: Ընտանի բնութիւն—
état naturelle.

Արիստոտել կ'ըստ՝ թէ օդն երկու սեռ ունի. «է ինչ՝ որ
տամկատեսակ, որ ի գոլորշոյ ջրոյ. եւ է ինչ՝ որ ծխատեսակ,
որ ի շիջմանէ հրոյ»: Քիչ առաջ շոգի եւ շոգիանայ ըսաւ
vapeur եւ vaporiser բառերուն, հոս գոլորշի, եւ զի խո-
նաւուտ է եւ ջրոյ ծնունդ՝ կը կոչէ տամկատեսակ, vaporeux,
տամուկ արմատականէն. իսկ օդոյ ծնունդն՝ ծխատեսակ.
fumeux.

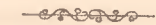
Չորեքդեղեան՝ tétrapharmaque, չորեքգեղենի՝ սեռա-
կանն. լուծմանց մէջ ապագիրն կը դնէ. է չորս գեղ զոր առ-
նուն նկարողք, զսպիտակն եւ զսեւաւ, զկարմիր եւ զկապու-
տակ, եւ կամ եւս աւելի գեղք:

Մանրամասն (յգն. մանրամասինք — մանրամասնից) —
molécule.

Էջ 64 կը կրկնէ չատ աւելի գեղեցիկ որ ինչ քանի մը
տող վերն ըսաւ. «Այսու եղանակաւ մնայ մշանջնաւորապէս
տմենայն եւ տեւէ առ յէիցս լինելութիւն, ոչ առաւելեալ եր-
բէք եւ ոչ նուազեալ. Ուստի եւ զայլոց զլինելութիւն այլում
ապականութիւն գոլ ասէ, եւ զայլոց ապականութիւնն՝ այլում
լինելութիւն: » Տիեզերք փոփոխութիւն է չարունակ եւ ոչ
չքայունմն. կ'ըսէր Արիստոտել. միոյն մասն՝ միւսին ծնունդ, եւ
միոյն ծնունդն՝ միւսին մահ. կ'ըսէ այժմեան Գիտութիւնն:
ըսենք՝ Հոլովումն:

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՍՐԲՈՒՀԻ ՄՈՆԻԳԱՅԻ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Վ. ԱՔԻԿԵԱՆ

(Շարունակութիւն տես թիւ 3)

Յայսմ միջոցի ծնան հետզհետէ Վիզլէֆ, Յովհաննէս Հուսեան, Հերոնիմոս Բրակացին. այն վշտալից քահանայապետը կը տեսնայ Հուսեանց կռոյն գարշութիւնները եւ Հոգւոյն Սրբոյ լուսաւորեալ Առաքելական Աթոռոյն բարձրութենէն կը դուշակէ դառն հեռատեսութեամբ մը, այն ցաւալի եւ թշուառ լարիւրինթոսներն, որոնց մէջ աշխարհքս պիտի մոլորէր՝ ականայ Աստուծոյ եւ իւր Եկեղեցւոյն։ Ուստի սոյնպիսի պարագայից մէջ, մինչդեռ զժնդակ աղէտներ կը սպառնային քրիստոնէութիւնը, Սրբազան Քահանայապետն Աստուածային Ազգեցութեամբ, հրաման կուտայ որ Սրբուհի Մոնիգայի գերեզմանը վնտռուի, եւ մարմինը փոխադրուի ի Հռովմ։

Այս պատուաւոր պաշտօնը կը յանձնէ առաքինի եւ հռչակաւոր Ասալպիղեան Եղբայր Պետրոսին, Օգոստինեան ճգնաւորաց կարգի կրօնաւորի մը, որն որ Ալէթի եպիսկոպոս, եւ Սրբազան Պապին խոստովանահայրն էր, եւ ընդհանրապէս սրբութեան համբաւն ունէր։ Երջանիկ համարելով ինքզինքն այսպիսի պատուոյ մը, եւ իրեն հետ առնելով նոյն կարգէն Օգոստինոս Ֆալօրօնի անուամբ կրօնաւորն, ընդհանուր մեծաւոր, որ յետոյ սրբութեամբ վախճանած է, եւ այլ քանի մը կրօնաւորներ եւ քահանաներ, կը փութայ յՕսդիա։ Ծաղկաշարդի տօնախմբութեան օրը մերձ ըլլալով, կ'ուզէին որ այն օրը Սրբուհւոյն անգին մարմինը ի Հռովմ փոխադրուի։

Ինչպէս արդէն ըսած ենք, Մոնիքայի նշխարքը Հատոնց ի վեր փոխադրուած էին Օսդիայի Սրբունի Աւրէայ եկեղեցւոյն մէջ, Ըստ այնմ առաքելական պաշտօնակալք տեղւոյն քահանաներովը հոն գալով, ծունկ կը դնեն եւ ջերմեռանդութեամբ աղօթելէն ետեւ, նախ փորել կուտան խորանին աջակողմը : Եւրջ ութ ոտնաչափ խորն իջնալով, կը գտնան երկայն եւ լայն քարերէ սալխայատակ մը որուն վրայ ասդիս անդին ցըրուած քանի մը ոսկրներ կային. թերեւս սրբոց մասունքներ էին, չկար սակայն ամենեւին նշան մը այս ենթադրութիւնը ստուգելու համար : Ուստի ասոր վրայ՝ կարծելով թէ գտածնին գերեզմանաթաղի մը յատակն է, դուցէ պղծուած, եւ այսօր դատարկ, ուշադրութիւննին եկեղեցւոյ ուրիշ մասերուն վրայ դարձնելով, զատ զատ ամէն կողմը երկըթէ զօրաւոր գործիներով կը զննեն, բայց ի զուր, խռռչի նշան մը չեն հանդիպիր : Ուստի դարձեալ առջի քարայատակը դառնալով, մեծ դժուարութեամբ քարերը մէկիկ մէկիկ երեւան կ'ելլայ, վարպետութեամբ ծածկուած, եւ որն որ աւելի խորունկ չիրմի մը ճամբայ էր : Լի յուսով՝ առաքելական պաշտօնակալք վար կ'իջնան, եւ հոն բաւական ընդարձակ գետնափոր թաղի մը մէջ, քանի մը դագաղներ կը տեսնան, այլ եւ այլ մեծութեամբ, երեք հատ կար աջակողմը, որոնց մին՝ սուրբ Լինոս Պապ եւ Մարտիրոսի մարմինը կը պարունակէր. միւսը սուրբ Փելիքսինը՝ նոյնպէս պապ եւ Մարտիրոս, եւ երրորդը՝ սուրբ Ասդէրիոսինը, նմանապէս նահատակուած :

Մեծ անհամբերութեամբ ձախակողմը գտնուող դագաղները կը սկսին զննել. առաջինը՝ մեծ դագաղ մ'էր, որուն մէջ կը ննջէին սրբունի Կոստանդիան եւ սրբունի Աւրէան . երկրորդին մէջ, որն որ պահուճազարդ տիի մը մանաւանդ կը նմանէր, կը գտնան սրբունի Աւրէայի ոսկրներն, որոնք սրբունի Կոստանդիայի դագաղէն հանուելով, առանձին այս մասնատիին մէջ դրուած էին, բայց այս փոխադրութեան ժամանակը յայտնի չէ : Այս դագաղներէն ի զատ, պաշտօնակալք աւելի վար՝ քարաշէն դագաղ մ'ալ կը տեսնան, նման այն դագաղներուն, զոր Հռովմայեցիք կը գործածէին իրենց մեռելները թաղելու համար : Անմիջապէս կը մօտեցնեն իրենց ձեռքի կանթեղը, եւ կապարեայ թիթեղի մը վրայ, արտասուափալ աչօք կը կարդան սրբունի Մոնիքայի անունը : Ինչ ուրախալի ժամ. ինչ սքանչելի վայրկեան. սուրբ Օգոստինոսին

մայրը՝ երկճոռաւան դար խորին լռութենէ եւ մթութենէ ետեւ, կ'ելլար վերջապէս ի լոյս, եւ իրեն հետ նաեւ ուրիշ օրրոց նշխարքները: Մինչդեռ Լոնգորարացիք իրենց արշաւանքներովն ամէն բան անխնայ կ'այրէին՝ կը կործանէին՝ եւ կը ցրուէին՝ մանաւանդ օրրոց ոսկրները, հաւատացեալք ահ ու զոզով պահեր էին այն օրրոց նշխարքները մեծ ճարտարութեամբ ութ ոտնաչափ հողի տակ, շիրմի մը մէջ, եւ այսօր անակնկալ կերպով երեւան կ'ելլան, մեծ ցնծութիւն պատճառելով քրիստոնէից, եւ իրենց սքանչելի օրինակներովը քաջալերելու կուգան այն մարտիրոսները, զորոնք Աստուած միշտ կը պահէ իւր Եկեղեցիին :

Հոն գանուող կրօնաւորք եւ քահանայք նախ յարգութեամբ եւ ջաներու լուսով, կը պաշտեն զԱստուած, որ միշտ յազմող է արքոց միջնորդութեամբը. ետքը կը բաժնան զողորջուն ձեռօք այն քարաշէն դադաղն, որուն մէջ Եկեղեցւոյ Վարդապետաց ծայրագոյնը եւ որդւոց մէջ ամենափափուկ սէր ունեցող զաւակը թաղած էր իւր մայրը: Չոր ոսկրները մնացեր էին, բայց ինչպէս կը հանդիպի սովորաբար օրրոց մարմիններու համար, անուշահոտ բուրմունք մը կը ախոն իրրեւ նշան իրենց կենդանութեան եւ անմահութեան: Ականատես վկայ մը այսպէս կը խօսի. « այն պատուաւան եւ անգին մատունքներէն այնպիսի ազնիւ հոտ մը կը բուրէր, զոր անկարելի է հասկցնել. ձեռաց եւ հազուսաներու վրայ անջընջելի կերպով կը թափանցէր, այն անուշ հոտը չնմանիր որ եւ իցէ անուշահոտութեանց, զոր այն տանները կը զործածէին, վրան զի ասիկայ հոգին զմայլեցնելով առ Աստուած կը վերացնէր : »

(Շարայարեյի)

ԱՐՏՅՈՒԱՏԷՐ
ՅՈՎԱԷՓ ՇԷՂԵԱՆ

ՊԱՏԿԵՐ տառն է հինգ օրը մի անգամ կը հրատարակուի

Բաժանորդագրութեան տարեկան գինն է
Կ. Պօլսոյ համար 40 դահեկան,
Գաւառաց եւ օտար երկիրներու համար
ըղբատարի ծախքն ի միասին հաշուելով 50 « .

Իշխարանչիշ քիշ 2 դահեկան

ՊԱՏԿԵՐԻ խմբագրատունն է ի Բերա, Եեշիլ փողոց
թիւ 1, ուր պետք է դիմել Բաժանորդագրութեան եւ քերթին
վերաբերեալ այլ ամենայն խնդրոց համար :

RÉDACTION DU BADGUERE

Constantinople, Péra, rue YÉCHIL N ° 1

معارف نظارت جلیله سنک رخصتیه طبع اولمشدر